

Наталија Андријевска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
ул. Григор Прличев бр. 5, МК-1000 Скопје
natalijaandrijevaska@yahoo.com

КОН ОБРАБОТКАТА НА ГЛАГОЛИТЕ ВО „РЕЧНИКОТ НА ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК ОД МАКЕДОНСКА РЕДАКЦИЈА“

Критериуми за самостојна обработка на адјективизираните и
супстантивизираните партиципи

Во прилогот се задржуваме на некои од проблемите што се јавуваат при лексикографската обработка на адјективизираните и супстантивизираните партиципски форми и на ситуациите при коишто овие форми се обработуваат како самостојни лексички единици (заглавни зборови). Појавата на адјективизацијата и супстантивизацијата на партиципите наоѓа одраз уште во лексиката на класичните старословенски споменици. Крајниот резултат е целосно губење на глаголските категории на партиципите, а како основен критериум за нивна самостојна обработка се зема семантичката диференцијација што се манифестира преку развој на нијанса на потенцијално значење кај некои од нив или на качествените значења кај други со што сосема преминуваат во групата на придавките. Дополнителна потврда за развој на качествено значење кај партиципите е нивната употреба во степенувана форма, а употребата на качествените прилози на -о, -ѣ претставува уште еден доказ за адјективниот карактер на партиципските форми. Исто така и специјализацијата на значењето и терминолошката употреба претставуваат показатели за адјективизацијата или супстантивизацијата на партиципите. При обработката на партиципите како самостојни речнички статии се има предвид и споредбата со еквивалентите во грчките оригинали што се сметаат за предлошки на црковнословенските текстови. Како помошен критериум за оценување на адјективизацијата на партиципите се зема и односот кон синонимите и кон варијантите, како и способноста за воспоставување на антонимни врски.

1. Вовед

Од обемната проблематика поврзана со обработката на глаголите во „Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“ (РЦЈМ), во овој прилог ќе се задржиме на одделни лексикографски проблеми што се јавуваат при обработката на партиципите. Јасно е дека во еден краток прилог не може да се даде исцрпна теоретска разработка на проблемот на претставувањето на партиципите во речник, особено кога станува збор за историски речник што опфаќа нецелосно документиран лексички систем, од една страна како резултат на фрагментарната зачуваност на културното наследство, како и на нужниот избор при ексцерпирањето на материјалот, а од друга страна поради жанровската ограниченост на обработуваните текстови и книжевниот карактер на јазикот претставен во нив, „кој доаѓа до сè поголем расчекор со структурните промени во јазичниот систем на говорниот јазик“ (Рибарова 1989:31). Така, прилогот се ограничува на некои од постапките и практичните лексикографски решенија при обработката на партиципските форми во рамките на РЦЈМ.

Истакнувајќи ги дефинирањето на заглавниот збор и разграничувањето меѓу парадигматската и лексикализираната форма на зборот како едни од централните прашања на лексикографијата, што зависи од типот на речникот и неговите функции, како и од документираната состојба на граматичкиот и на лексичкиот систем во периодот опфатен во речникот, Рибарова укажува на познатата можност како самостојни лексикографски единици во историските речници да се јават и зборови што не претставуваат самостојни лексички единици, односно што не се целосно лексикализирани форми (како што е, според неа, „контекстуалната употреба на партиципите во функција на придавки“; Рибарова 2009:211/212). Рибарова додава дека самостојната лексикографска обработка се претпочита особено ако е во функција на обележување на натамошните насоки на развојот на лексичкиот систем, а одделни решенија се прифаќаат и поради нивната практичност и економичност (Рибарова 2009:212).

Познато е дека партиципот во старословенскиот и во црковнословенскиот јазик е претставен како облик на глаголскиот парадигматски систем. Меѓутоа, уште во лексиката на класичните старословенски споменици се документираните појавите на адјективизација и супстантивизација на партиципите (Иванова-Мирчева 1988:34) како можност за задоволување на комуникативните потреби при преводот на црковните текстови со високи лексички, семантички и стилистички

тички барања. Овие начини на збогатување на лексичкиот фонд се изразени во уште пошироки размери во понатамошниот развој на јазикот претставен во анализираниот материјал од македонските црковнословенски текстови. Така, во овој контекст се поставува прашањето за обработката на партиципите во рамките на глаголот или како самостојна речничка статија. Со оглед на тоа што при ексцерпцијата за РЦЈМ партиципите во принцип се сместуваат во рамките на соодветниот глагол, пред лексикографот се отвора проблемот за изделување на контекстите во коишто партиципите се јавуваат со нивните глаголски семантички и синтаксички својства од оние контексти во коишто тие развиваат придавска семантика, односно означуваат признак што не е поврзан со некоја ситуација локализирана во време, т.е. постојана особина на предметот што не може да се претстави како дејство; имено, се потиснува, се губи значењето на признак што се развива во време и се појавува значење на постојан, статичен признак. Во овој поглед се истакнува појавата на нови значењски компоненти што ги нема глаголот и губењето на некои парадигматски значења, губење на компонентите на значењето што се поврзани со локализација на ситуацијата во време и простор (Рибарова 1981:65), како и губење на рекцијата, односно на способноста да се врзуваат зависни членови што се карактеристични за соодветните глаголски лексеми, така што во зависност од оценката на степенот на самостојноста на лексичкото значење ќе треба да се избере најпогодниот начин на лексикографска обработка. Меѓутоа, решавањето на ова прашање воопшто не е едноставно поради големиот број преодни случаи, така што е неминовна субјективноста во проценката и интерпретацијата. Во продолжение ќе бидат наведени некои критериуми, што произлегуваат од состојбата на обработуваниот јазичен материјал на РЦЈМ, според коишто се оценува лексичката самостојност, односно се врши обработка (под соодветниот глагол или) во самостојни речнички статии.

Со оглед на тоа што лексикографски е правилно различни функции на ист збор да се обработуваат во една речничка статија (Таѓа 1988:195), адјективизираните и супстантивизираните партиципи кај кои не може да се зборува за завршен процес на адјективизација, односно супстантивизација, значи за конверзија, туку само за одделни примери на промена на функцијата (односно за преземање на синтаксичките функции на придавките и именките), треба да се обработат во рамките на соодветниот глагол како заглавен збор. Така, употребата на партиципот во функција на придавка или именка кога не се губат глаголските својства и не доаѓа до семантичка диференција-

ција од значењето на мотивирачката основа, односно во партиципот е одразена семантиката на мотивирачката глаголска основа, во РЦЈМ се регистрира во рамките на обработката на глаголот, изделена со точка (•) и со ознаката *ptc.-adj.* (на пр.: *възроужена фараона погроузы чюдотворе 18d5Vtš*; *вкога родила еси възплъненаго спаса мироу 47r15Zag*), односно *ptc.-subst.* (на пр.: *болашаа ицѣлите Mt10,8 Rad*; *на оупование длзжноуеъз оржи орати и врзѣжи на оупование свое причащати са 1C9,10 Slep*).

Прашањето на давање статус на заглавен збор на одделни глаголски форми се определува како особено сложен проблем и на современ план (Tafra 1994:308). Се укажува дека за оформување на ново заглавие не е доволна само промена на функцијата на одделна форма туку и промена на значењето, и тоа би требало да биде основен критериум за изделување на нов заглавен збор. Меѓутоа, Тафра истакнува дека, иако тоа теоретски е така, не може секогаш да се каже дали лексикализацијата е завршена или не е, така што еден дел од случаите секогаш ќе останат спорни (Tafra 1994:308).

Во однос на работата врз РЦЈМ изделуваме повеќе критериуми за обработка на партиципите во самостојни речнички статии, коишто ја потврдуваат нивната семантичка диференцијација. На пр., развојот на модална нијанса претставува своевидно оддалечување од значењето на глаголот, преносното значење овозможува поголемо значењско разликување од мотивирачката глаголска основа и примање на квалификативна семантичка вредност со што се овозможува преминувањето во категоријата на придавките, кај одделни образувања се посведочени форми на компарација, образување на прилози, специјализирана и терминологизирана употреба на партиципите, сложенки што најчесто се јавуваат како калки од грчкиот јазик итн. Ќе се задржиме одделно на овие аспекти.

2. Развој на модална нијанса

Развојот на модалната нијанса за можност на извршување на дејството (или склоност кон вршењето на дејството) е особено силен елемент што ги разликува адјективизираните форми од партиципот и ја условува нивната обработка во самостојни речнички статии. Анализирајќи ги пасивните партиципи, Бродовска-Хоновска истакнува дека токму благодарение на нијансата на потенцијално значење овие форми добиваат целосна самостојност на придавки, одделувајќи се изразито од функцијата на пасивниот партицип (Brodowska-Honowska 1960:123). Оваа модална нијанса најчесто доаѓа до израз во одречните

со определба *adj.-subst.* би се цитирале примерите што се однесуваат на 'незадржливиот (бог)': како во *нешдрџимзи дрџати са хотѣаше въз адѣ тѣ во испроврже ада comPs15,10 Воп*; *стрѣгѣи во воини христѣ въз гробѣ възвѣодѣше не шбрѣтѣ нѣчесоже възкрсе во неоудрџимзи comPs75,6 Воп* и сл.

Во врска со образувањата со формантот *не-* треба да се истакнат дериватите од непреодни глаголи формално еднакви на пасивните партиципи што во принцип се образуваат само од преодните глаголи, менувајќи го, на тој начин, својот карактер да означуваат само пасивност. На пр.: *незаходимз* 'што не заоѓа' (*радѣоуѣн* се *свѣтоу незаходимомоу мати 112v19Zag*), *немлзчимз* 'што не замолчува, што не стивнува' (*радѣоуѣн* се *апѣостѣоломъ немлзчимъ оуста 112v4Zag*), *непрѣстанз* 'што не престанува' (*непрѣстанъ мѣлѣитѣж 29r14Hud*), *нераскаѣнз* 'што не буди каење' (*нераскаѣна во дарованиа избавение бѣжне R11,29 Slep*), *неоубадеѣмз* 'што не овенува' (да примете *вѣнець славы неоубадеѣмы 1P5,4 Karp*). Активното значење на некои од овие форми се потврдува и со паралелната појава на истозначни активни партиципи (на пр.: *незаходимз* и *незаходѣа*, *непрѣстанз* и *непрѣстаѣа*, *неоубадеѣмз* и *неоубадеѣа*).

3. Развој на квалитивно значење

Се разбира, како што беше споменато погоре, најсилен критериум за оценување на лексичката самостојност претставува постоењето на самостојна семантичка структура на збороформата. Имено, лексемите што имаат формална идентичност, но развиваат целосна семантичка издиференцираност и самостојност треба да претставуваат засебни речнички статии. Така, секаде каде што постои оддалечување на семантиката на адјективизираниот или супстантивизираниот партицип во однос на значењето на глаголот има основа таквиот партицип да се сфати и да се обработи како лексикализирана форма.

Лишеноста од глаголските признаци се потврдува кога семантиката на партиципите е еднаква на семантиката на квалитивните (квалитативните, описните) придавки. Адјективизацијата всушност се должи на развојот на преносни лексички значења кај партиципите, кои се карактеристични за квалитивните придавки, па како резултат на тоа доаѓа до семантичко одделување од соодветниот мотивирачки глагол. При семантичката промена партиципите што преминуваат во придавки почнуваат да означуваат не привремен, туку постојан, статичен признак (трајна или типична особина) на предметот со позитивна или негативна квалитативна оценка, односно именувањето на предметот одразува врска со дејството примена како

неменлива во времето (со што всушност се разликуваат од другите партиципи што исто така изразуваат однос кон дејството сфатен како признак, но пројавуван во време). Притоа како помошен критериум за утврдување на квалитетноста на овие образувања може да се земе предвид односот кон грчката паралела, односно значењето на грчките придавки за чие предавање се употребени, како на пр.: блаженз, изберанз : αγαθος, искоушенз : dokimo, окажанз : afl aio, deil aio, ослабленз, раслабленз : paral utiko, потаенз, оутаенз : apokrifo, сврзшенз : tel eio, сзмршенз : tareino, явленз : ephanh итн.

Меѓу примерите што покажуваат развој на квалитетни значења и како резултат на тоа добиваат самостојна обработка како придавки — од коишто, се разбира, еден дел се наследени од старословенскиот јазик — ќе ги споменеме: блаженз ‘блажен, среќен’ (блаженз чловѣкъ еже пришедрѣе прѣмъдростъ Pr3,13 Grig), възлюбимз, възлюбѣемз ‘љубен, сакан, драг, мил’ (съвъзписте са къ христу възлюбими прѣхвални мѣхъченици 129b5Orb) възлюбѣми 116r21Zag, възлюбѣми 97r4Saf), възрѣнз ‘угледен, почитуван’ (възрѣнз бываеъ мѣжъ ѿ възрѣхъ възнегдаже аще сѣдитъ въз сѣмници Pr31,23 Lobk, cf. на истото библиско место придавката възрѣнз — възрѣнз Grig), изберанз ‘добар, одличен’ (паче же сребра и злата благодѣтъ избрава Pr22,1 Grig, cf. на истото библиско место изберана Lobk каде што оваа придавка е проширена со придавскиот суфикс -ън- — изберанънз, а наоѓа употреба и во степенувана форма како потврда за нејзиното квалитетно значење: ѡнъ во насонъ свѣравъ петъ десѣтъ юноше избраннѣши людскы и силнѣши и възиде въз корабъ поити въз мѣсто идеже посла его стриць его 237v1Krn; проширувањето со суфиксот -ън- се јавува и во други адјективизирани партиципи каде што може да претставува нов дистриктивен формален признак што ја потцртува нивната семантичка самостојност), клатз ‘клет, дош’ (ѡ свѣдѣхъ ѡ ѡмъ мѣхъченикъ въз филипополи+ по христу мѣхъхъшихъ са ѡ апеллиана игемона клатааго 308v18Stan), любимз ‘сакан, љубен, мил, драг’ (гоститъ чловѣкъ любимаго госта 269v25Krn), невѣленз ‘небелен, невалан, нов’ (никтоже во не приставѣеъ плата невѣлена на ризѣ ветъсѣ Mt9,16 Rad; контекстот упатува на антонимна употреба на формата невѣленз наспроти придавката ветъхъ), несправѣемз ‘неправеден’ (юда обличѣти несправѣема 105v35Hud), нејавимз, нејавленз ‘скриен, непознат’ (нејавимаѣ тайна 153v1Zag) нејавлена тайна 176a36Orb), окажанз ‘низок, грешен, несреќен’ (не прѣзри вѣдѣхъко школнаго мене мола са 64r1Saf), ослабленз ‘фатен, парализиран’ (мнози же ѡслабени и хроми исцалиха са A8,7 Str), оурзвленз ‘црвен’ (свѣба ѡдѣвѣниѣ створитъ мѣжъ своємъ оурзвена и прѣпрѣдна себѣ ѡдѣвѣнѣ Pr31,22Grig, оурзвлена Lobk), проклатз ‘проклет, дош’ (повѣждъ ми истинѣ

неустиве и проклате 181a6PilOrb), свързшенз ‘совршен, непрекорен’ (и свършенз вама доуѣхъ и доуѣша и тѣло непороуно въ пришестви гкоспода нашего искуѣхрискта с вамаи 1Th5,23 Verk), оугожденз ‘угоден, мил, пријатен’ (искушати ѣто е волѣ божия блага оугождена и свършена R12,2 Ohr, cf. на истото библиско место придавката оугодьнз — оугодьна Slep) итн. Јасно супстантивизирана форма со конечно завршен процес на конверзија во именка претставува примерот възселенаи, възселена ‘1. земја, вселена, свет; 2. население’ (и проповѣсть са еуангелкиѣ царствиа по всен възселенїи Mt24,14 Rad; изиде повелѣнїе ѿ кесарѣ авгоуста написати всѣж възселенѣж L2,1 Krat).

4. Појава на степенувани форми

Дополнителна потврда за адјективизацијата на партиципите и за нивното преминување во групата на качествените придавки претставува нивната употреба во степенувана форма, т.е. можноста признакот да се изрази во поголем или во помал степен, односно квантитативно да се измени. Во анализираниот материјал во степенувана форма се потврдени придавките: изволенз ‘сакан, пожелен’ — изволенѣи има добро нежели богатство много аиретвѣрон оѣома кал он Pr22,1 Lobk; оумиленз ‘беден, кутар, жален’ — аще въ животѣ сѣмъ тѣуиа въ хрискта оуповааще есмы то змиленѣиши всѣхъ ѣлювѣкѣ есмы еї еeinoteroї pantwn аїпгѣрѣпѣн еїсмен 1C15,19 Kap.

5. Образување прилози

Развојот на качествено значење кај адјективизираните партиципи условува појава на форми својствени на качествените придавки; освен степенуваните форми, што беа претходно споменати, тука спаѓаат и качествените прилози на -о, -ѣ чијашто употреба претставува уште еден доказ за адјективниот карактер на партиципските форми: невидимо ‘незабележливо, кришум’ (агкѣль гкосподьнѣ ѿсѣѣ емоу ѡѣѣ рѣѣѣ невидимо 165v3Krn), невззбрано ‘непречено, слободно’ (повѣдаа царствие божие и ѣѣа ѣже ѡ гкосподи искуѣсѣ сѣ всѣмъ дрьзновениемъ невззбрано A28,31 Str), непрѣстано ‘непрестајно, постојано’ (непрѣстано молитѣ са 1Th5,17 Slep), несвѣдомѣ ‘незнајно, неизвесно, несигурно’ (азъ ѡво не тако текѣ ѡко несвѣдомѣ 1C9,26 Kap), свързшенѣ ‘целосно, сосема’ (тѣгда свързшенѣ спасѣтѣ са ѣлювѣкѣ сомPs138,19 Bon), оумилено ‘смирено, покорно, понизно’ (тѣгда азъ възплаѣѣ са и ридаж зра змилено ѡбрѣманенѣ грѣхы 192v1Dĉn) и др.

6. Специјализација и терминологизација на значењето

Исто така и специјализацијата на значењето и терминолошката употреба претставуваат показатели за адјективизацијата или супстантивизацијата на партиципите. Така, на пример, самостојна обработка со оглед на специјализацијата, т.е. терминологизацијата на значењето во РЦЈМ треба да добијат следниве лексеми: *неоусыпала* 'акимит, кој не спие, кој вечно бдее' за именување на оние подвижници што се грижеле за непрестајно извршување молитва во нивниот манастир, а затоа цел биле поделени во групи што се сменуваале на секои шест часа (Дьяченко 1993:352–353): и прѣподѣбноѣ маркелѣ игоумень неусыпажшихъ 150v4Kp; *омамли* са 'луд, безумен' што се однесува на оние подвижници во православната црква што врз себе го зеле подвигот — луди заради Христа, доброволно откажувајќи се од сите удобности на земниот живот и од сите општествени привилегии, искористувајќи ја својата привидна лудост или безумство за разобличување на неправедните (Таковски 1999:47, s.v. јуродив): *памкѣтъ* ... прѣподѣбноѣмоу ѿшдоруѣ ѿмамзшошмоу са 101b11Ohr (би додале дека како синонимна на последнава лексема се јавува придавката *жродивъ*), а критериуми за самостојна обработка исполнува и сложената супстантивизирана форма *ржкотворенеѣ* 'идол': *ржкотворенаѣ възѣ скрзиатъ Is2,18 Grig*.

7. Образување сложенки

Зборувајќи за глаголската придавка на современ план во македонскиот јазик, Блаже Конески ги споменува како еден посебен случај на доближување до придавката сложенките во кои влегуваат извесни глаголски придавки и додава дека со самото тоа тие се оддалечуваат од глаголот (Конески 1953:148). Во врска со ова би кажале дека во црковнословенскиот материјал е голем бројот на сложените образувања со втор член формално еднаков на партицип, коишто најчесто се документирани со единична потврда, и во речникот треба да добијат статус на самостојни лексички единици и да бидат обработени како придавки. Имено, факт е дека композицијата како начин на зборообразување воопшто е потипична за зборовните групи придавки и именки, а многу ретко е застапена при образувањето на глаголите. Овие образувања всушност претставуваат калки од грчкиот јазик, па при обработката од големо значење е и односот кон грчката паралела. На пример, самостојна обработка како сложени придавки во РЦЈМ ќе добијат: *въседѣла*, *въсесздѣла* : *pantourgoi'*

(тронце прѣсѣвѣтаа ѡтѣцѣ же и сѣбѣнѣ и дѡуѣхѣ възсѣдѣж 108v25Šaf) дѡуѣхѣ възсѣдѣжи 73r17Hud), възсѣпѣтѣ : panumnhto" (дѣво възсѣпѣтаа и нечреуѣнна 168r23Krn), дѡушетѣлѣемѣ, дѡушетѣлѣнѣ : усофѡго" (и дѡушетѣлѣема зѣбри 170v18Hud; не трѣпа дѡушетѣлѣниж болѣзни 89r19Zag покрај паралелното образување со суфиксот -ѣн-: дѡушетѣлѣнныж болѣзни 71v27Šaf), новорождѣнѣ : ajrtigenhhto" (яко новорождѣни младенци 1P2,2 Slep), присновлаемѣ : ajëitaraco" (присновлаемое море житна сега 1c24Orb-Vjaz 124/10), приснотекѣ, приснотекѣши : ajëikinhto" (аггѣль ескѣ ... приснотекѣши срѣуѣ възсѣгда теуѣтѣ 225r2Krn, cf. приснотоуѣнѣ — придавка што во Krn се јавува како преводен еквивалент на истата грчка сложенка), прѣвозѣанѣ : prwtokl hto" (яко апѡстѡль прѣвозѣанѣ 76r8Stan), во рамките на придавката възсѣзѣагемѣ, възсѣзѣагемѣ би се цитирале супстантивизираните форми што се јавуваат како еквивалент на грчките сложени именки ol okautwma, ol okautwsi-, ol okarpwsi- (помѣни вса жрѣтѣ твоѣ и възсѣзѣагемое твоѣ тоуѣно бѣди Ps19,4 Pog и сл.), а со определбата adj.-subst. во заглавието ќе дојде сложенката новокрѣнѣнѣ : neofuto" (не новокрѣнѣна да не раззгрѣдѣвѣ въз грѣхѣ възпадѣтѣ 1T3,6 Slep).

8. Помошни критериуми

Како помошен критериум за оценување на адјективизацијата на партиципите може да се земе и односот кон синонимите и кон варијантите (можноста да бидат заменети со синонимни качествени придавки), како и способноста за воспоставување на антонимни врски. Освен тоа, паралелната употреба на адјективизираниот партицип заедно со други придавки што претставуваат атрибути на определена именка може да претставува показател за високиот степен на адјективизација на партиципот и за неговата конверзија во придавка, што во одредени случаи се зема како поткрепа на решението за самостојна обработка на конкретната партиципска форма во засебна речничка статија.

9. Заклучок

Од прегледот на горенаведените критериуми за оценување на степенот на адјективизација и супстантивизација на партиципските форми произлегува заклучокот дека основен показател за нивната самостојна обработка всушност претставува семантичката издиференцираност, т.е. оддалечувањето од значењето на мотивирачката глаголска основа, модификацијата и стеснувањето на семантика-

та. Таа семантичка диференцијација се манифестира, како што видовме, преку развој на модална нијанса, на качествено значење, коешто од своја страна овозможува појава на степенувани форми и образување прилози, преку специјализирана или терминолошка употреба на зборот, како и преку можноста за стапување во синонимни и антонимни врски со придавки и именки.

Со ова, сепак, не се решени сите проблеми што се испречуваат пред лексикографот при обработката на партиципските форми. Во литературата се истакнува дека не е секогаш можно да се постави строга граница меѓу партиципите и придавките (Гавранек 1963:66). Истата збороформа може во еден случај да претставува партицип, а во друг да биде адјективизирана, односно да претставува придавка, така што нивното разграничување во некои случаи е доста условно, и најпосле, неизбежен е одреден субјективизам во оценката и во решението за обработка на партиципската форма во рамките на глаголот како адјективизиран или супстантивизиран партицип или пак во самостојна заглавна единица како придавка или именка.

Извори

1. Евангелија

Добромирово евангелие (Dbm), четвороевангелие, почеток на XII век, 217 л., С-Петербург, Российская национальная библиотека, Q.п.I.55 (183 л.), Sinai, Библиотека на манастирот Св. Катарина, MS 43/O (23 л.), MS 7/N (9 л.), Paris, Bibliothèque National, Slav.65 (2 л.).

Стаматово евангелие (Stm), четвороевангелие, почеток на XIII век, 16 л., С-Петербург, Российская национальная библиотека, Арх. общ. 338.

Добрејшово евангелие (Dbj), четвороевангелие, прва половина на XIII век (1221?), 127 л., Софија, Народна библиотека Кирил и Методиј, 17 (307) (79 л.), 48 л. што изгореле во Белград (Народна библиотека, бр. 214) се достапни само од изданието: Беньо Цонев, *Добрејшово четвороевангелие, среднобългарски паметник от XIII век*, Български старини I, Софија 1906.

Евангелие на поп Јован (Jov), краток апракос, втора половина на XIII век, 133 л., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, IIIc1 (Mih.33).

Радомирово евангелие (Rad), полн апракос, втора половина на XIII век, 182 л., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, IIIb24 (Mih.6).

Карпинско евангелие (Krp), полн апракос, крај на XIII век, 168 л., Мос-

ква, Государственный исторический музей, Хлуд.28.

Кратовско евангелие (Krat), четвороевангелие, средина на XIV век, 151 л., Скопје, Национална и универзитетска библиотека Св. Климент Охридски, Ms 20.

Македонско загрепско евангелие (Mkd), четвороевангелие, крај на XIV – почеток на XV век, 146 л., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, IIIb7 (Mih.15).

2. Апостоли

Охридски апостол (Ohr), краток избран апостол, крај на XII век, 112 л., Москва, Российская государственная библиотека, Григ.13 (M.1695).

Слепченски апостол (Slep), полн избран апостол, XII век, 154 л., С-Петербург, Российская национальная библиотека, Ф.п.I.101 Верк. (130 л.), Ф.п.I.101a Сар. (6 л.); Библиотека Академии наук, 24.4.6 Срезн.53 (1 л.); Москва, Российская государственная библиотека, Григ.14 (M.1696) (6 л.); Киев, Центральная библиотека Академии наук, ДА/П.25 (2 л.); Пловдив, Народна библиотека Иван Вазов, 25 (9 л.).

Струмички (македонски) апостол (Str), краток избран апостол, втора половина на XIII век, 88 л., Praha, Národní muzeum, IX E 25.

Вранешнички апостол (Vran), полн апостол, XIII век, 26 л., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, IIIa48.

Карпински апостол (Karp), полн избран апостол, почеток на XIV век, 133 л., Москва, Государственный исторический музей, Хлуд.28.

Верковиќев апостол (Verk), краток избран апостол, XIV век, 99 л., С-Петербург, Российская национальная библиотека, Q.п.I.46.

3. Псалтири

Болоњски псалтир (Bon), псалтир со коментар, прва половина на XIII век (1230–1241), 264 л., Biblioteca Universitaria di Bologna, 2499. Ex.Bib.S.Salv.583.

Погодинов псалтир (Pog), псалтир со коментар, XIII век, 278 л., С-Петербург, Российская национальная библиотека, Пог.8.

Радомиров псалтир (Rdm), литургиски псалтир со молитви, втора половина на XIII век, 173 л., Света Гора (Атос), Зографски манастир, 1Д13 (172 л.); С-Петербург, Российская национальная библиотека, Q.п.I.11 (1 л.).

Дечански псалтир (Dčn), литургиски псалтир со молитви, крај на XIII век, 201 л., С-Петербург, Российская национальная библиотека, Гильф. 17.

4. Паримејници

Григоровичев паримејник (Grig), крај на XII — почеток на XIII век, 104 л., Москва, Российская государственная библиотека, Григ.2 (M.1685).

Лобковски (Хлудов) паримејник (Lobk), 1294—1320, 171 л., Москва, Государственный исторический музей, Хлуд.142.

5. Триоди

Битолски триод (Bit), посен триод, XII век, 101 л., София, Библиотека на Академията на науките, 38.

Загребски триод (Zag), посен и цветен триод, прва половина на XIII век, 196 л., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, IVd107.

Шафариков триод (Šaf), посен и цветен триод, втора четвртина на XIII век, 157 л., С-Петербург, Российская национальная библиотека, Ф.п.1.74.

Орбелски триод (Orb), посен и цветен триод, втора половина на XIII век, 245 л., С-Петербург, Российская национальная библиотека, Ф.п.1.102, Верк. (241 л.), Вяз. F.124/4 (2 л.) и F.124/10 (2 л.)

Хлудов триод (Hlud), посен и цветен триод, крај на XIII век, 191 л., Москва, Государственный исторический музей, Хлуд.133.

6. Минеј

Ваташки минеј (Vtš), празничен минеј, 1453 г., 228 л., Скопје, Филолошки факултет Блаже Конески, 1391.

7. Пролог

Станиславов пролог (Stan), краток пролог, 1330 г., 321 л., Београд, Архив Српске академије наука и уметности, 53 (83).

8. Паренезис

Лесновски паренезис (Les), 1353 г., 315 л., София, Народна библиотека Кирил и Методиј, 297.

9. Дамаскин

Крнински дамаскин (Krn), XVI век, 281 л., Скопје, Национална и универзитетска библиотека Св. Климент Охридски.

При работата е користена картотеката на Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. Скратениците и симболите се употребени според прегледот даден во „Речникот на црковнословенски-

от јазик од македонска редакција“ I, гл. уредник Зденка Рибарова,
Скопје 2006: ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Цитирана литература

- Гавранек, Богуслав. 1963. Залог (*genera verbi*) в старославянском языке в сравнительном плане. *Исследования по синтаксису старославянского языка*, 15–100.
- Дьяченко, Григорий. 1993. *Полный церковно-славянский словарь*. Репринтное воспроизведение издания 1900 г. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата. xxxviii, 1120 стр.
- Иванова-Мирчева, Дора. 1988. Характерни особености на лексиката на старобългарските паметници. *Славянска филологија* 19, 29–35.
- Конески, Блаже. 1953. Глаголска придавка. *Македонски јазик* IV:7, 145–156.
- Рибарова, Зденка. 1981. Проблематиката на подготвителните работи за Речникот на македонските црковнословенски ракописи. *Slovo* 31, 59–66.
- Рибарова, Зденка. 1989. Актуелни проблеми во работата врз Речникот на македонските библиски текстови. *Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот јазик во југословенските центри*, (Скопје, 2–3 јуни 1988 год.), 29–35.
- Рибарова, Зденка. 2009. *Палеословенистички студии*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“ — Скопје. 275 стр.
- Таковски, Јован. 1999. *Македонска терминологија XXVIII(1998):4(102)*. *Терминологија од областа на теологијата*. Скопје: МАНУ. 160 стр.
- Brodowska-Honowska, Maria. 1960. *Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*. Kraków—Wrocław—Warszawa: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 276 str.
- Tafra, Branka. 1988. Razgraničavanje opisnih i odnosnih pridjeva (leksikološki i leksikografski problem). *Rasprave ZJ* 14 (1988), 185–197.
- Tafra, Branka. 1994. Gramatički kriteriji za rječničku natuknicu. *Rasprave ZHJ* 20 (1994), 299–312.

O obradi glagola u »Rječniku crkvenoslavenskoga jezika makedonske redakcije«

Kriteriji za zasebnu obradu adjektiviziranih i supstantiviziranih participa

Sažetak

U prilogu se zadržavamo na nekim od problema koji se javljaju kod leksi-
kografske obrade adjektiviziranih i supstantiviziranih participa te na situ-
acije u kojima se ovi oblici obrađuju kao samostalne leksičke jedinice (na-
tuknice). Pojava adjektivizacije i supstantivizacije participa javlja se još u
leksiku klasičnih staroslavenskih spomenika. Krajnji rezultat toga je potpu-
no gubljenje glagolskih kategorija participa te razvoj nijansi potencijalnog
značenja kod nekih od njih ili opisnog (kvalitativnog) značenja kod drugih,
čime potpuno prelaze u skupinu pridjeva. Dodatna potvrda razvoja opisnog
(kvalitativnog) značenja participa je i njihova uporaba u stupnjevanom obli-
ku. Specijalizacija značenja i njihova terminološka uporaba također ukazuju
na adjektivizaciju ili supstantivizaciju participa. Kod obrade participa kao
samostalnih rječničkih natuknica uzima se u obzir i usporedba s njihovim
ekvivalentima kod grčkih izvornika, koji se smatraju predlošcima crkveno-
slavenskih tekstova.

Towards an analysis of verbs in the
“Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic”
Criteria for treatment of adjectivized and substantivized participles
as independent lexical items

Abstract

This paper deals with problems of lexicographic analysis of adjectivized and substantivized participial forms and situations when the participles are analyzed as independent lexical items (headwords). The processes of adjectivization and substantivization of participial forms are evident even in the lexicon of classical Old Church Slavonic manuscripts. The result of adjectivization process is the complete fading of participle’s verbal categories as well as a development of potential or qualitative meaning. The existence of comparative and superlative forms additionally confirms the development of qualitative meaning of participles. A specialized use of the word, as well as terminological meanings, indicates the adjectivization and substantivization of participle. The treatment of participles as an independent lexical item or adjectivized and substantivized participles depends on comparison to parallels in Greek original text from which the Church Slavonic text is assumed to have been translated.

Клучни зборови: глаголи, партиципи, адјективизација, супстантивизација, црковнословенски јазик

Ključne riječi: glagoli, participi, adjektivizacija, supstantivizacija, crkvenoslavenski jezik

Key words: verbs, participles, adjectivization, substantivization, Church Slavonic